

**MEVLÂNÂ'NIN SOYUNDAN GELEN REFORMCU
BİR OSMANLI VEZİRİAZAMI KARAMANÎ MEHMED PAŞA**

Prof.Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

***Karamani Mehmed Paşa, A Reformist Ottoman Grand Vizier
Coming From Mevlana's Lineage***

Known as the nickname of "Karamani" because he came from Konya, Mehmed Paşa is the son of Postnişin Arif Çelebi (D. 1421) who came from Mevlana's lineage. Having completed his education in Konya, he went to Ottoman State and after working as a mudarris for some time he was assigned to the office of shooter in 1464. In 1478 he was appointed as the grand vizier by Fatih Sultan Mehmed and his ideas helped much within the framework of the reconstruction started in Ottoman State with the conquest of Istanbul. Known as Fatih Kanunnamesi, the law regulation was actually written by Karamani Mehmed Paşa.

Karamani Mehmed Paşa's reformist attitudes bothered the mystic people, scholars and statesman of Ottoman State, and as a result he was murdered by janissaries in Istanbul a day after Fatih's death on 4th May in 1481.

Coming from an intellectual family, Karamani Mehmed Paşa. was a wise statesman who produced new ideas. He used to protect and support those who dealt with science, particularly the young scientists thinking in a different perspective. He used Turkish very well and he used to write Arabic, Persian and Turkish poems under the pen name of "Nişani". He has two Arabic books about Ottoman State named as "Risâle fî-Tevârîhi's-Salâtîni'l-Osmaniyye" and "Risâle fî-Târîhi Sultân Mehmed b. Murad Han min-Âli Osman". He also has some charity works in various places in Istanbul.

Osmanlı Devleti'nde vezirler ve veziriazamlar, daha kurucusu Osman Gazi'den itibaren Anadolu kökenli Türk ailelerin ilmiye sınıfından gelen çocukları arasından seçiliyordu. İstanbul'un fethinden sonra (1453) birçok konuda olduğu gibi veziriazamlığa atanacaklarla ilgili geleneksel tutum terk edilerek yeni bir uygulama başlatıldı. Artık sadece Anadolu Türkler değil, Bizans'ta devlet adamı iken İslâmlığı seçenlerle, köken itibarıyla Türk-İslâm olmayan, ancak çocuklukta

itibaren Müslüman olup Türk ailelerin çocukları gibi mektep ve medrese eğitimi alanlar arasından yeteneği ortaya çıkanlar da veziriazamlık makamına getirilmeye başlandı. Devşirme sistemi dışından gelmelerine rağmen, bazı araştırmacıların bunları devşirme sınıfı arasında gösterme yanlışlığına düştüğü görülmektedir. Bizans devri bürokrati Rum Mehmed Paşa ile medrese kökenli olup irken Türk olmayan Mahmud Paşa'nın devşirme gibi algılanması ve bu kategoride gösterilmesi buna örnek gösterilebilir¹. Ancak aynı dönemde yetiştirme tarzı itibariyle devşirme iken veziriazamlığa atananlar da mevcut idi.

Fâtih Sultan Mehmed, kişinin orijinine bakmaksızın kapasiteli bürokratları üst düzey makamlara getirerek Osmanlı Devleti'ni XV. yüzyılın ikinci yarısında dünyanın süper gücü haline getirdi. Bu uygulama ile Anadolu insanının dışlanması hedeflenmemiş olmalıdır. Nitekim Fâtih'in son veziriazamı Konya doğumlu Karamanî Mehmed Paşa, Mevlânâ'nın soyundan gelmektedir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra değişik devlet hizmetlerinde bulunmuş; 1453'te başlatılan devleti yeniden yapılandırma çalışmalarında padişahın yanında yer almış; çağdaş görüşleriyle ona rehberlik etmiştir. Bu makalede Karamanî Mehmed Paşa, Osmanlı dönemi kaynaklarındaki bilgiler çerçevesinde incelenecektir.

KARAMANÎ MEHMED PAŞA

Fâtih devri veziriazamı, ilim adamı ve Osmanlı tarihçisi olan Mehmed Paşa'nın² birçok Osmanlı kaynağı Karamanî, Sehî ise hem Karamanî hem de Konevî olduğunu yazmaktadır³. Her iki nakil de Mehmed Paşa'nın Konya doğumlu olduğunu, bundan dolayı Karamanî lâkabı ile şöhret bulduğunu gösterir. Çünkü o devirde Konya ve çevresinden olanlara önceleri Karamaoğulları'nın hâkimiyet sahasına girdiği için, Osmanlı döneminde ise eyâletin adından dolayı Karamanî deniyordu. Kendi yazdığı Târîh-i Âl-i Osman⁴ adlı eserinde; 4 Zilkade 862 (13 Eylül 1458) tarihli vakfiyesinde⁵ ve mezar taşında "Mehmed Paşa ibn Ârif Çelebi Celâliyyü's-Siddîki"⁶ dendiğine bakılırsa, babasının adı Ârif Çelebi'dir. Sakıp Dede'ye göre Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî soyundan olan Ârif Çelebi, Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini iken 1421'de vefat etmiştir⁷. Siddîki ve Celâliliği, onun Hz.Ebûbekir ve Mevlânâ soyundan geldiğine işaret etmektedir. Ş. Tekindağ, Mehmed Paşa'nın Siddîkiliğini hocası Musannifek'e bağlamaktadır⁸. Oysa Eflâkî, Mevlânâ'nın atalarının Hz.Ebûbekir evlâdından geldiği için

¹ İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V., s. 10-11.

² A. H. de Groot, "Mehmed Pahsa, Karamânî", *The Encyclopaedia of Islam*, VI., s. 995-996.

³ *Tezkire*, s. 23.

⁴ Mükrimin Halil (Yinanç), "Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika", *TTEM.*, Sayı: 3 (80), s. 149.

⁵ Franz Babinger, *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, II., s. 1-2.

⁶ E.H. Ayverdi, *Fâtih Devri Mimarisi*, s. 428.

⁷ *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, I., s. 129-132; Nişancı Mehmed Paşa'nın "Veled-i Monla Celâleddin" (*Menâkıb-ı Enbiya*, vr. 80b); Nişancı-zâde Mehmed'in "Mevlânâ Hünkâr neslinde dir" (*Mir'atü'l-Kâinât*, II., s. 374) demeleri, Sakıp Dede'yi teyit etmektedir. Fr. Babinger, Mehmed Paşa'nın Ârif Çelebi'nin oğlu ve Siddîki olduğunu kabul etmektedir. Bkz. Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante, II., s. 1.

⁸ "Mehmed Paşa", *İA.*, VII., s.588.

Siddikî olduğunu yazmaktadır⁹. Mehmed Paşa'nın sağlığında düzenlenen belgelerde de Mevlânâ ailesinin Siddikîliği vurgulanmaktadır¹⁰. Şu halde Karamanî Mehmed Paşa, Mevlânâ neslinden geldiğinden Celâli, şeceresi Hz.Ebûbekir'e dayandığından da Siddikî lâkabını kullanmıştır. Mehmed Paşa'nın doğum tarihi bilinmemektedir. Babasının 1421'de Konya'da vefat ettiğine bakılırsa, bu şehirde, zikredilen tarihten önce, XV. yüzyıl başlarında doğduğu söylenebilir.

1. Tahsili

Çocukluğu, Konya'da Mevlevîler arasında geçen Mehmed Paşa, 848 (1444)'de Konya'ya gelip müderrislik yapan Musannifek'in¹¹ öğrencisi olduğuna bakılırsa¹²; medreseye de Konya'da başlamıştır. İkinci hocası Hacı Baba-i Tûsî'dir¹³. İranlı Tûsî, II. Murad zamanında Anadolu'ya gelmiş, önce Konya'da, sonra sırasıyla Bursa, İstanbul ve Edirne'de müderrislik yapmıştır. İran'dan ilk olarak Konya'ya geldiği ve uzun süre burada kaldığından olacak Gelibolulu Mustafa Âlî, Tûsî için "*Karaman vilâyetindedir*" demektedir¹⁴. Mehmed Paşa'nın Konya'da iken Tûsî'den de ders aldığı ve medrese tahsilini ondan tamamladığı anlaşılmaktadır.

2. Müderrisliği ve Devlet Adamlığı

Musannifek ve Tûsî gibi Türk-İslâm dünyasının XV. yüzyıldaki iki büyük ilim adamından tahsilini tamamladıktan sonra, Mevlânâ soyundan Celâleddin Çelebi'nin eğitimiyle yakından ilgilenen II. Murad'ın¹⁵ tavassutuyla muhtemelen Konya'dan Osmanlı Ülkesi'ne gelen Mehmed Paşa, İstanbul'un fethinden sonra, Veziriazam Mahmud Paşa'nın himayesine girmiştir¹⁶.

Mahmud Paşa, Karamanî Mehmed Paşa'nın önce İstanbul'da yaptırdığı medresenin müderrisliğine¹⁷, sonra divan kâtipliğine tayinini sağlamıştır. Dürüstlüğü, devlet işlerinde becerisi ve yazısmada yeteneği ortaya çıkınca, Mahmud Paşa'nın tavsiyesi üzerine 869 (1464) yılında nişancılığa getirilmiş¹⁸; daha bu görevdeyken, 875 (1470-71)'de vezir olmuştur¹⁹. Böylece Osmanlı Devleti'nde nişancı iken vezir rütbesi verilen ilk bürokrat olan Karamanî Mehmed Paşa bu görevde uzun süre kalmış ve yaptıklarıyla ün kazanmış, "Nişancı Paşa" unvanıyla anılmıştır²⁰. Ş. Tekindağ, vakfiyesindeki "el-emîr el-hatîr ve'l-vezîr el-kebîr"

⁹ *Menâkibü'l-Ârifin*, I., s. 7, 8, 29, 334; II., s. 786, 813, 985.

¹⁰ Yusuf Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", *VD.*, XXIII., s. 82, 84.

¹¹ Taşköprü-zâde, *Şakaik-i Numaniye*, s. 186; Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm*, VI., s. 4312.

¹² Cenâbî, *el-Aylemü'z-Zâhir*, vr. 310a.

¹³ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevarih*, II., s. 472; Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 150.

¹⁴ *Kühü'l-Ahbâr*, vr. 83a.

¹⁵ Sakıp Dede, *aynı eser*, I., s. 139.

¹⁶ Osman-zâde Tâib, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, s. 14.

¹⁷ Tahsin Ünal, İstanbul'a gelince müderrisliğinin yanında vaizlik de yaptığını Taşköprü-zâde'ye dayanarak yazmaktadır. "Karamanlı Bir Sadrazamın Hal Tercümesi Karamanî Mehmed Paşa", *Anıt*, S. 5, s. 14.

¹⁸ Sehî, *Tezkire*, s. 23.

¹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, IV., s. 740.

²⁰ Latîfî, *Tezkire*, s. 335.

kaydına dayanarak onun vezirliğe atanmasının 1458'den önce olduğunu ileri sürmüştür²¹. Vakfiyenin onun veziriazamlığı sırasında yapılan istinsahda değişikliğe uğradığından “el-vezir el-kebîr” yani veziriazam dendiği anlaşılmaktadır. Öyle ise vakfiye, nişancılığından önce, müderrisliği döneminde düzenlenmiştir.

Karamanî Mehmed Paşa, veziriazamlığa 1478 yılı ortalarında atanmıştır. Münecimbaşı, onun 1480'de Mesih Paşa'nın²²; bazı tarihçilerse Gedik Ahmed Paşa'nın azli üzerine bu göreve getirildiğini yazmaktadır²³. Oysa Gedik Ahmed Paşa 1477'de azledilmiş²⁴, yerine Sinan Paşa atanmış²⁵, kısa bir süre sonra bunun da görevden alınmasıyla Mehmed Paşa veziriazamlığa tayin edilmiştir²⁶. Veziriazam Karamanî Mehmed Paşa adına bir tımarın gurre-i Ramazan 883 (26 Kasım 1478) tarihinde kaydedilmesi²⁷, onun bundan birkaç ay önce, yani 1478 ortalarında bu göreve getirildiğini göstermektedir.

3. Fâtih Devri Reformlarının Teorisveni Olduğu

II. Mehmed, İstanbul'un fethi ile Anadolu ve Balkanlar'da sınırları genişleyen Osmanlı Devleti'ni yeniden yapılandırma projesinde Karamanî'nin engin bilgisinden yararlanma yönüne gitmiştir. Bunun için gerekli olan Kanunnâmeler'in hazırlanmasında Mehmed Paşa etkin rol oynamıştır²⁸. O, âdetâ Fâtih devrinde yapılan reformların teorisveni olmuştur. Nitekim eskiden beri varlığı bilinen kardeş katline cevaz verdiği ve onun görüşleri doğrultusunda bu uygulamanın kanun haline getirildiği²⁹ kendi eserindeki ifadeden anlaşılmaktadır. Mehmed Paşa, II. Mehmed'le birlikte yeni veraset kanununun da kurucusu olmuştur³⁰. Teşrifat usulünü, ortaya çıkan yeni şartlar çerçevesinde belirleme yönüne gitmiş, vezir sayısı üç iken dörde çıkarılmıştır³¹. Daha önce kazaskerlik tek iken, devlet işlerinin hızlandırılması amacıyla Fâtih'e ikiye çıkarılmasını arz etmiş; teklifi kabul edilerek 1480'de biri Rumeli diğeri Anadolu için kazaskerlikler kurulmuş³², bunların atamaları ile ilgili yetki, veziriazama verilmiştir³³. Devletin maliye işleri de yeniden düzenlenmiş; devlet hazinesinin başı durumunda olan defterdar,

²¹ Aynı madde, VII., s. 588.

²² *Tercüme-i Sahâifü'l-Ahbâr*, III., s. 401.

²³ VI. Mirmiroğlu, *Fatih Sultan Mehmet Han Hazretlerinin Devrine Ait Tarihi Vesikalar*, s. 11.

²⁴ Hedda Reindl Kiel, “Gedik Ahmed Paşa”, *DİA.*, XIII., s. 543-544.

²⁵ H. Mazioğlu, “Sinan Paşa”, *İA.*, X., s. 666.

²⁶ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II., s. 71, 534.

²⁷ M.T. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 44.

²⁸ Osman-zâde Tâib, aynı eser, s. 14; Şemseddin Sami, aynı eser, VI., s. 4195; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara 1992, s.27; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, s. 308, 313; Abdülkadir Özcan, “Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi*, S. 33, s. 9.

²⁹ Mükrimin Halil, aynı makale, s. 92.

³⁰ Ş. Tekindağ, aynı made, s. 589.

³¹ Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, III., s. 217.

³² Hoca Sadeddin, aynı eser, II., s. 480-481; Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, s. 227; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 228-229.

³³ Solak-zâde, *Tarih*, I., s. 360.

divan-ı hümayûnun aslı üyesi yapılarak müstakil bir makam haline getirilmiştir³⁴. Hz.Hüseyin'in soyundan gelen ve "Seyyid" denilen kişilerin işlerinin belli bir düzen içinde yürütülmesi için I. Mehmed devrinde kurulan "Nakîbü'l-Eşrafîk" makamı 1480'de lağvedilmiştir³⁵. Cami görevlileri ile vakıf çalışanlarının atama ve azilleri yetkisi mütevellilerden alınarak padişahın beratıyla devlet tarafından yapılmaya başlanmıştır³⁶.

Mehmed Paşa, ekonomisi geniş çapta tarıma dayanan Osmanlı Devleti'nin gelirlerini artırmak için araziye rantabl bir şekilde düzenleme yönüne giden ilk veziriazamıdır. Devletin sınırları geniş alana yayılmasına rağmen toprak, hâlâ Kuruluş Dönemi'ndeki gaza ve cihat mantığıyla işletiliyordu. O, buna son verip arazi işlerini yeni kurallara bağlama yönüne gitti. Karamanî, usulsüz yollarla mülk ve vakıf haline getirilen araziye tekrar mîrî toprağa çevirmiş³⁷ ve devlet gelirlerinin artmasına alt yapı oluşturmuştur. Bu yeniden yapılanma nedeniyle vakıf arazisi elinden alınanları mağdur etmemek için değişik görevlere atamıştır³⁸. Toprak tahsisinde karşıklığı önlemek maksadıyla 1478'de timar ve zeamet sahiplerine, kendi isimleriyle birlikte o timarın bulunduğu yer ve senelik geliri Tapu Defteri'ne kaydedildikten sonra beratla verilmeye başlanmıştır³⁹.

Veziiazamlığı sırasında şairlerin övdükleri⁴⁰ Karamanî'nin yaptıklarını, devrin önde gelen tarihçileri tenkit etmiş olup, bu durum onun yapmak istediklerine Fâtih dışındakilerin destek vermediğine, tek başına devleti teşkilâtlandırmaya çalıştığına işaret etmektedir. Nitekim onun toprak konusunda getirdiği yeni düzen, Âşık Paşa-zâde başta olmak üzere, bazı kişileri rahatsız etmiş; eski düzenin "nass-ı katî" üzere kurulduğunu, yeni yapılanmanın "bid'at" olduğunu iddia etmişlerdir⁴¹.Fâtih'i etkileyerek devleti yeniden yapılandırmasındaki espiyriyi anlayamayan Kıvamî ve İbn Kemâl gibi bazı tarihçiler yapılanları yanlış değerlendirmiş, bu nedenle onu acımasızca tenkit etmişlerdir. Sehi'nin "Vezâret sadrına geçüp fikir ve tedbîrin ve re'y ve takrîrin padişaha beğendirüp tek ve tenhâ sadr-ı vezâretde kalup hîdmet-i vezâreti ve meşgale-i umûr-ı memleketi ve mesâlih-i âmm ve hâssı yalnız görüp vezâret iderdi"⁴² demesi, dikkat çekicidir. Karamanî, tüm karşı çıkmalara rağmen popülist politikalara tek başına karşı durmuş; yapılması gerekeni çekinmeden yapmış; bu yüzden çok sayıda düşman kazanmıştır. Son ana kadar manevî yönden destek veren, öldüğünde ortada kalan cenazesini kaldıran hemşehrisi ve dostu Şeyh Vefa bile onun toplumdan kopuk hareket etmesi yüzünden katledildiğini mezar taşına yazdırmıştır⁴³. Devlet

³⁴ Mehmed Süreyya, *aynı eser*, IV., s. 740; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I., s. 412.

³⁵ Hammer, *aynı eser*, III, s. 211-213.

³⁶ Hoca Sadeddin, *aynı eser*, I., s. 556-557.

³⁷ Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I", *VD.*, S. 2, s. 328-329.

³⁸ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 249-250.

³⁹ Hoca Sadeddin, *aynı eser*, I., s. 562.

⁴⁰ Kabûli, *Divân*, s. 193; Hâmidî, *Divân*, s. 293-294.

⁴¹ *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 192.

⁴² *Tezkire*, s. 23.

⁴³ Şerafettin Erel, *Önemli Birkaç Kitabe*, s. 7.

işlerindeki tavizsiz tutumu, aile çevresini bile ondan uzaklaştırmış, adı Mevlevîler arasında anılmaz hale gelmiştir. Nitekim Sakıp Dede, eserinde Hızır Bey, Sinan Paşa ve Pîrî Mehmed Paşa'yı büyük Mevlevîler listesine alıp biyografilerini verdiği halde ondan hiç bahsetmemiştir⁴⁴.

4. Askerî Yönü ve Diplomatiği

Mehmed Paşa, medreseden yetişmiş Anadolu bir bürokrattır. Devlet teşkilâtında yaptığı değişiklikleri gözönüne alan Hammer, onun askerî komutan değil, kanun yapan ilim adamı olduğuna işaret etmektedir⁴⁵. Ancak o, daha nişancılığı döneminden itibaren savaş meydanlarında da görülmektedir. Fâtih'in Karaman seferinde bulunması⁴⁶, doğum yeri Konya ve çevresinin fethi konusunda padişah üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Veziriazamlığı sırasında Arnavutluk, Venedik, Rodos ve İtalya savaşlarının vukuu ile, bu savaşlar sonucu doğan siyasî buhranları tehlikesiz bir şekilde atlatması, onun aynı zamanda başarılı bir asker olduğuna işaret kabul edilebilir.

Karamanî Mehmed Paşa, diplomatiğiyle de tanınan bir devlet adamıdır. 1458 Sırbistan seferinde, Semendire kalesinin teslimini sağlamak maksadıyla İshak Bey'le birlikte Sırp komutanla görüşmeye memur edilmesi⁴⁷ ile Venedik'le 16 yıl süren savaşı sona erdiren 26 Ocak 1479 tarihli barış antlaşmasını yapıp imzalaması⁴⁸, onun dönemin en büyük Osmanlı diplomatı olduğunu göstermektedir.

5. Şehzadeler Arasındaki Taht Mücadelesine Karışması

Mehmed Paşa, iç siyasette padişah üzerinde etkili olmuş, Fâtih, onun empoze ettiklerini yapma yönüne gitmiştir. Bu nedenle Kıvamî'nin "Sultân-ı âlemün huzûrunda bir sözü iki olmazdı. Sultân-ı âlem kendüyi, memleketin ana teslim eylemişdi"⁴⁹; İbn Kemâl'in "Şehryâr-ı Cihânün inân-ı ihtiyârı anun elinde olmağın çok bid'at vaz' itmişdi"⁵⁰ demeleri bunu göstermektedir. Yaptıkları reformları kendisinden sonra devam ettirecek şehzadenin padişah olması için taht mücadelesine katılan, bu yüzden padişah nezdinde Şehzade Bâyezid'i sürekli kötülediği anlaşılan Mehmed Paşa, Fâtih'i, Sultan Cem'i sevme konusunda etkilemiştir. Nitekim Kanunnâme'de şehzâdelere yazılacak lâkaplara "vâris-i mülk-i Süleyman... oğlum Sultan Cem" şeklinde yazdırmayı sağlayarak⁵¹ Cem'in veliaht olduğu mesajını verdirmiştir. Ayrıca, Cem'in padişah olması için kamuoyu oluşturmaya çalışmış; bu konuda Şeyh Vefa aracılığıyla Konya'nın büyük mutasavvıflarını etkilemiştir. Ancak Halvetîye meşâyihinden Çelebi Halife⁵² ile

⁴⁴ Aynı eser, I., s. 119-121.

⁴⁵ Aynı eser, III., s. 168.

⁴⁶ Mükrimin Halil, aynı makale, s. 149.

⁴⁷ Hammer, aynı eser, III., s. 36.

⁴⁸ Uzunçarşılı, aynı eser, II., s. 124-125.

⁴⁹ Fetihnâme-i Sultan Mehmed, s. 273.

⁵⁰ Tevârih-i Âli Osman, VII. Defter, s. 531-532.

⁵¹ M. Cavit Baysun, "Cem", İA., III., s. 70.

⁵² Bu zat, Pîrî Mehmed Paşa'nın babasıdır. Bkz. Yusuf Küçükdağ, Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, s. 1-12; aynı yazar, II. Bâyezid, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâlî Ailesi, s. 10-46.

Bayramîye hulefasından Şeyh Muhyiddin-i İskilibî, Şehzâde Bâyezid tarafını tutmaya devam etmişlerdir⁵³. Özellikle Çelebi Halife, Osmanlı fikir ve siyasî hayatında etkili oldukları anlaşılan Konya şeyhlerini ikna ederek Cem taraftarlığından onları çevirmiştir. Böylece veziriazam, Cem'i tahta çıkarma konusunda İstanbul'da oturan Şeyh Vefa dışındakilerin desteğini kaybetmiştir⁵⁴.

Cem'i, her halükârda tahta oturtma niyetinde olan Mehmed Paşa'nın olayların Bâyezid lehine geliştiğini görünce, başka yollarla amacına ulaşmak istediği anlaşılmaktadır. Tursun Bey'le İbn Kemal'in anlattıklarından hasta padişahı Mısır seferine ikna etmesinin⁵⁵ arkasında onun yolda ölümü durumunda, Konya'ya yakın olunacağından Cem'e hemen ulaşma ve onu kolayca tahta çıkarma niyetinin yattığı sezilmektedir. 886 (1481)'de sefer için ordusuyla Anadolu yakasına geçen Fâtih, Gebze yakınlarında vefat edince Karamanî Mehmed Paşa niyetini gerçekleştirememiş olmaktadır. Bununla birlikte Cem'i tahta çıkarmak için son bir siyasî manevra yaparak Fâtih'in ölümünü gizleyen ve hastalığı arttığından istirahat ettirmek için saraya götürüldüğünü çevreye yayan Mehmed Paşa, aldığı önlemlerle Bâyezid yanlısı olan yeniçerilerin Üsküdar'dan İstanbul tarafına geçmelerini engelledi. Kendisi Cem taraftarı olmasına rağmen divanda çoğunluğun görüşüne mecburen uyararak Hoca Sadeddin'in işaret ettiği üzere, devlet erkânı ile birlikte yazdıkları nâme-yi Şehzâde Bâyezid'e⁵⁶, bundan ayrı olarak yakın adamlarından birini de gizlice Konya'daki Cem'e gönderdi.

Karamanî Mehmed Paşa'nın bir emr-i vaki yaparak Cem'i Bayezid'den önce İstanbul'a getirtip tahta oturtmak istediği anlaşılmaktadır. Ancak Cem'e gönderdiği haberciyi Bâyezid'in damadı Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın yakalaması⁵⁷ üzerine Şehzâde Cem olup bitenden vaktinde haberdar olmamış; böylece veziriazamın plânı bozulmuştur.

6. Yeniçeriler Tarafından Katledilmesi

Mısır seferi için Anadolu yakasında bulunan yeniçerilerin İstanbul tarafına geçmesini ısrarla istemeyen Mehmed Paşa, İstanbul-Üsküdar arasındaki nakli engellemek maksadıyla bizzat iskeleye gidip "Üsküdar yakasına gemi ve kayık yanaşmaya" emrini verdi. Acemi oğlanlarını da Fil Çayırındaki köprüyü onarmaları için İstanbul'dan dışarı çıkararak şehri silahlı güçlerden arındırdı. Aldığı tüm önlemlere rağmen padişahın vefatı duyuldu ve yeniçerilerden bir kısmı Fâtih'in ölümünden (4 R. evvel /3 Mayıs) bir gün sonra, yani 5 R. evvel 886 (4 Mayıs 1481) günü arkadaşları tarafından İstanbul'a geçirildi. Mehmed Paşa, yasağa uymayanları tehdit etti ve onları azarladı. Kendisinden nefret eden yeniçerilerin beklediği de bu idi. Bir grup yeniçeri, İstanbul subaşı ile birlikte

⁵³ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 349-351; Atâî, *Zeyl-i Şakayık*, I., s. 344-345.

⁵⁴ Hulvî, *Lemezât*, vr. 163b-164a; Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s. 580-581; Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 285.

⁵⁵ Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, s. 172; İbn Kemâl, *aynı eser*, VII. Defter, s. 528.

⁵⁶ *Aynı eser*, II. s. 4. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fr. Babinger, *Mehmed the Conqueror and his time*, s. 404-405.

⁵⁷ Tursun Bey, *aynı eser*, s. 172; Hoca Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 3-4; Neşrî, *Cihannümâ*, s. 219; Solak-zâde, *Tarih*, I., s. 365-366.

Mehmed Paşa'nın divanhanesini basarak onu ele geçirdiler ve başını kesip⁵⁸, bir mızrağın ucuna takarak İstanbul sokaklarında gezdirdiler⁵⁹. Böylece reform karşıtları ondan kurtulmuş oldular.

Mehmed Paşa'nın kabri, İstanbul'da isminden dolayı Nişancı olarak anılan mahalledeki kendisine ait camiin kible tarafındaki türbededir⁶⁰. Sehî, kabrinin Şeyh Vefa Tekkesi'nde olduğunu yazmaktadır⁶¹. O, paşayla Şeyh Vefa arasındaki yakınlıktan dolayı kabrini yanlışlıkla Şeyh Vefa Tekkesi'nde göstermiş olmalıdır.

7. Şahsiyeti

Daha önce Konya'da doğduğuna işaret edilen Karamanî Mehmed Paşa'nın o zaman Karamanoğulları'nın başkenti olan bu şehirde devrin en gelişmiş kültür ortamı durumundaki Mevlânâ Dergâhı'nda gözlerini dünyaya açmıştır. Babasının postnişinlik makamında bulunması sayesinde Karamanoğulları ile onların saray protokollerini de tanımıştır. II. Murad'ın Mevlânâ soyundan olanlarla yakından ilgilendiğine bakılırsa⁶², daha genç yaşta Osmanlı ailesini de yakından tanıma fırsatını bulan Mehmed Paşa, aldığı medrese bilgileriyle çocukluğundan beri içinde bulunduğu yüksek kültürel ortamın ve sultanların saray geleneğinin sentezini yapmasını bilmiş; Osmanlı Devleti'nde üstün yeteneklere sahip bir bürokrat olarak öne çıkmıştır. Onun teorik bilgilerini pratikte uygulayacak kapasitede örgütçü bir devlet adamı olacağını gören, serbest düşünceye değer veren, ilim adamlarını himaye eden, istidatlı olanları yetiştiren Veziriazam Mahmud Paşa, Karamanî'nin elinden tutarak yetişmesini sağlamıştır⁶³.

8. Aile Yapısı ve Çocukları

Karamanî Mehmed Paşa'nın üç eşinin olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi, hocası Musannifek'in kızıdır. Oğlu Zeynelabidin Ali Çelebi'nin⁶⁴ bundan doğduğu tahmin edilmektedir. İkinci eşi Sittî Şah, Selçuklu ailesinin son temsilcisi olan Alâiye Beyi Kılıç Arslan'ın⁶⁵ kızı idi⁶⁶. Nişancı Mehmed Paşa'nın mezarlığında, toprak altından çıkarılan "Ayşe bint Rabia ve ebûhâ Mehmed" yazılı mezar taşına bakılırsa⁶⁷, onun Rabia adlı üçüncü hanımından doğmuş Ayşe adlı bir de kızı bulunuyordu.

⁵⁸ Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Neşr. Fr. Babinger), Hannover 1925, s. 131; İdris-i Bitlisî, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 330; Behiştî, *Târih-i Âl-i Osman*, vr. 211b; Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-Tevârih*, s. 36; Solak-zâde, *Tarih*, s. 365; Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 190.

⁵⁹ Kıvâmî, *aynı eser*, s. 279.

⁶⁰ E. H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, s. 428.

⁶¹ *Tezkire*, s. 23.

⁶² Sakıp Dede, *aynı eser*, I., s. 139.

⁶³ Hoca Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 486; Uzunçarşılı, *aynı eser*, II., s. 104, 108, 529-530, 593, 630.

⁶⁴ Atâî, *aynı eser*, I., s. 15; Gökbilgin, *aynı eser*, s. 305.

⁶⁵ Âlî, *aynı eser*, vr. 57b-58a. İ.H.Uzunçarşılı, Münecimbaşı'nın bu zatın Selçuklu sultanının kız tarafından oğlu olduğunu ileri sürdüğünü yazmaktadır. Bkz: *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1984, s.92-95.

⁶⁶ Âşık Paşa-zâde, *aynı eser*, s. 192.

⁶⁷ F. İsmail Âyanoğlu, "Fâti Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitabeleri", *VD.*, S. 4, s. 195.

9. İlim Adamlarını Himaye Etmesi

Karamanî Mehmed Paşa'nın kendisini himaye eden Mahmud Paşa gibi, ilim adamlarını, mutasavvıfları ve şairleri himaye ettiği, onları Fâtih'le tanıştıranak belli yerlere gelmelerine zemin hazırladığı görülmektedir. Nitekim Horasan'dan Konya'ya gelen Musannifek⁶⁸ ile hocası Tûsî'yi muhtemelen İstanbul'a getirtip Fâtih ve Mahmud Paşa ile görüştüğü, padişahla veziriazamın başkentte kalan bu âlimlerden son derece faydalandıkları bilinmektedir. Yine Şeyh Vefa'nın Konya'dan İstanbul'a gelmesi ve padişah nezdinde itibar kazanması da onun tavassutu ile olmalıdır. Mevlânâ soyundan olup medrese çıkışlı ilim adamı akrabalarının da İstanbul'a gelmelerine vesile olduğu anlaşılmaktadır. Cemâleddin Çelebizâde Âbid Çelebi⁶⁹ bunlardan biridir.

Mehmed Paşa, çevresindekileri, toplumdaki statüsü ne olursa olsun belli bir kültür seviyesine gelmesi için teşvik etmiş, eğitim aldırarak yetişmelerini sağlamıştır. Nitekim kölesi Hüsameddin'in oğlu Muhyiddin Mehmed Hicrî Efendi (Ö. 1557) onun himmetleriyle medreseden yetişerek İstanbul kadılığına kadar yükselmiş bir âlimdi⁷⁰.

Karamanî Mehmed Paşa, veziriazamlığı sırasında ilim adamlarına tartışmalar yaptırarak ve kendisi de özellikle felsefî konularda tartışmalara katılan bir âlim devlet adamıydı⁷¹. Özellikle Fâtih'in İstanbul'da açtığı medreselerde gençlerin daha iyi şartlarda yetiştiğini göstermek maksadıyla genç ilim adamlarıyla yaşlı olanları tertip ettiği ilim meclislerinde yarıştırmak istediği, ancak bunun yanlış anlaşıldığı görülmektedir. Hattâ onun kıskandığı ilim adamlarını zor durumda bırakmak için böyle davrandığı eserlerde yer almaktadır. Ancak Karamanî, sürekli yeniliğe açık bir devlet adamı olup, "ehl-i hak"tan yana olma iddiası ile statükoculuk yapan ve devlet işlerinde kendisine ayak uyduramayanları değişik metodlarla pasifize ettiği görülmektedir. Nitekim Fâtih'in istemesine ve ihtiyaç olmasına rağmen Kastalanî'nin ikinci kazaskerliğin kuruluşuna karşı çıkması ve II. Bâyezid'in Kastalanî'yi 890 (1485)'de emekliye ayırması⁷², Mehmed Paşa'nın bu kazaskerle uğraşmasında ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktadır. Hoca-zâde denmekle meşhur Muslihuddin Mustafa⁷³ bunlardan bir diğeridir. Kazasker iken Karamanî'nin padişaha, "Hoca-zâde, İstanbul'un havasından şikâyet ediyor..." deyip tâyininin İznik Medresesi'ne yapılmasını arz etmesi⁷⁴; Hoca Sadeddin'in işaret ettiği üzere, Fâtih'in de yüksek görevlere kem gözle bakmasından dolayı kırgın olduğu Hoca-zâde'yi İznik Medresesi'ne göndermede yarar görmesi⁷⁵; devleti yeniden yapılandırmada ayak bağı olan Hoca-zâde'yi padişahla veziriazamın ağız birliği yaparak İstanbul'dan uzaklaştırmasından başka bir şey

⁶⁸ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 186-187; Hoca Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 493-496; Hammer, *aynı eser*, III., s. 80-81; Uzunçarşılı, *aynı eser*, II., s. 82, 593.

⁶⁹ Küçükdağ, *aynı makale*, s. 75-76.

⁷⁰ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 495; Mehmed Süreyya, *aynı eser*, IV., s. 345-346.

⁷¹ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 154.

⁷² Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 161-164; Mehmed Süreyya, *aynı eser*, IV., s. 491-492.

⁷³ Uzunçarşılı, *aynı eser*, s.653-657.

⁷⁴ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 150-151.

⁷⁵ Hoca Sadeddin, *aynı eser*, II. s. 472-473.

değildir. Hocası iken Fâtih'in basit bir sebepten dolayı görevden azletmesi⁷⁶, Mahmud Paşa ile de ilişkilerinin normal olmaması⁷⁷; onun sadece Karamanî'yle değil, tüm üst düzey yöneticilerle sürekli kavga içinde, geçimsiz biri olduğunu gösterir. Mehmed Paşa, Hoca-zâde ile ilişkileri bozuk olduğu halde, onun öğrencisi Seyyid İbrahim'den oğluna ders aldırması; Şehzade Korkud'a hoca olarak tâyinini sağlamıştır⁷⁸. Bu durum, onun ilim adamına saygılı olduğunu, ancak devlet idaresinde gelişmeye ayak uyduramayan statükocuları saf dışı bırakarak genç ilim adamlarına öncelik tanıdığını göstermektedir.

10. Milliyetçiliği

Mehmed Paşa, milliyetçiliğiyle de dikkat çekmektedir. Onun sonradan Müslüman olanlara üst düzey devlet görevlerinin verilmesine sıcak bakmadığı, bu durumda olup yüksek makamlara çıkanlarla uğraştığı görülmektedir. Musevî iken ihtida eden Hekim Yakup Paşa'ya Fâtih'in tedavisini yaptırmak istememesi⁷⁹; Rum Mehmed Paşa'nın onun teşvikiyle veziriazamlıktan azledilmesi ve onun katline sebep olması⁸⁰ gibi davranışları, Karamanî Mehmed Paşa'nın milliyetçilik yönünü yansıtmaktadır.

11. Edebî Yönü ve Tarihçiliği

Karamanî Mehmed Paşa, Osmanlı inşâ, yani güzel nesir yazı yazma san'atıyla tanınmıştır. Daha nişancı iken Uzun Hasan'a yazdığı söylenen mektuptan⁸¹ dolayı Fâtih'in teveccühünü kazanmıştır⁸². Onun değişik mektupları, münşeât mecmualarında örnek olarak verilmiştir⁸³.

Karamanî Mehmed Paşa, inşâ san'atındaki kadar olmasa bile, şiirleri ile de tanınan bir devlet adamıdır. Kınalı-zâde'nin onun şiirinde inşâ'daki kadar üstün olmadığına işaret etmesi⁸⁴ de bunu göstermektedir. Mahlâsı "Nişanı" olan Mehmed Paşa, sadece Türkçe değil, Arapça ve Farsça şiirleriyle de şöhret bulmuştur⁸⁵. Şiirleri bir divanda toplanmadığından, değişik tezkire ve mecmualarda dağınık şekilde bulunmaktadır.

Karamanî, Osmanlı tarihçisi olarak da dikkat çekmektedir. Onun iki adet Arapça risalesinden birincisi, Risâle fî-Tevârihi's-Salâtîni'l-Osmaniyye; ikincisi, Risâle fî-Târîhi Sultân Mehmed b. Murad Han min-Âli Osman'dır. Birincisinde Osmanlı Devleti, Osman Gazi'den başlayarak II. Mehmed'e; ikincisindeyse, II. Mehmed'in tahta çıktığı 1451'den 13 Mart 1480'e kadar olaylar anlatılmakta-

⁷⁶ Hammer, *aynı eser*, III., s. 238.

⁷⁷ Hoca Sadeddin, *aynı eser*, II., s. 471-472.

⁷⁸ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 319-321.

⁷⁹ Taşköprü-zâde, *aynı eser*, s. 23; Hammer, *aynı eser*, III., s. 239.

⁸⁰ İbn Kemâl, *aynı eser*, VII. Defter, s. 265; Uzunçarşılı, *aynı eser*, II., s. 532.

⁸¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, I., s. 271-272.

⁸² Tacî-zâde, *Münşeât*, s. 57; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I., s. 335; Latîfî, *Tezkire*, s. 335; Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 146.

⁸³ Sanı Abdullah, *Münşeât*, vr. 28a-29b.

⁸⁴ *Tezkiretü'ş-Şuara*, II., s. 988; Sadedin Nüzhet-Mehmed Ferid, *Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*, s. 128.

⁸⁵ Arapça şiiri için bkz. İ. H. Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 1156.

dır⁸⁶. Bunun tercümesini yaparak bilim âlemine ilk duyuran M. Halil olmuştur. Yeni Türk harfleriyle tercümesini ise İ. H. Konyalı yayımlamıştır.

12. Hayratı

Mehmed Paşa'nın İstanbul'da değişik amaçlara yönelik inşa ettirdiği hayır eserleri bulunmaktadır. Kumkapı'daki Nişancı Paşa Camii, 870 (1465)'de inşa edilmiştir⁸⁷. Aynı mahallede kendi adıyla anılan bir çifte hamamla⁸⁸ caminin bitişiğinde zâviyesi ve bir de Uzunçarşılı'ya göre medresesi bulunuyordu⁸⁹. Bunun dışında ikinci bir mescidi daha vardı ki, Tacî-zâde'nin tarih düşürdüğü bu mabedi⁹⁰ araştırmacılar, Kumkapı'daki camiyle karıştırmışlar, şu anda İstanbul Müftülüğü olan yerdeki sarayıyla birlikte yaptırılan mescidin inşa tarihini (1480) caminininki sanmışlardır⁹¹.

SONUÇ

Karamanî Mehmed Paşa, Mevlânâ'nın soyundan gelen Mevlânâ Dergâhı postnişini olan Ârif Çelebi'nin oğludur. İyi bir medrese eğitimi aldıktan sonra önce müderrislik yapmış; yetenekli bir kişi olduğu tespit edilince nişancılığa getirilmiş, vezirlikten sonra veziriazamlığa kadar yükselmiştir.

Karamanî Mehmed Paşa, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti'ni bir cihan devleti haline getirmek için reformlar yapma konusunda Fâtihi'nin güvendiği ve fikirlerine başvurduğu tek kişi olmuştur. Onun yapmak istediklerini anlamayan veya basit hesaplar peşinde koşan devlet ve ilim adamları ile mutasavvıfların ve yenîçerilerin kin ve nefretini kazanmış; bu yüzden Fâtihi'nin ölümü duyulmaz düşmanları onu ortadan kaldırmışlardır. Fâtihi'nin yerine padişah olan II. Bâyezid zamanında Karamanî Mehmed Paşa'ya muarız olanların etkisiyle onun gerçekleştirdiği reformların hemen tamamı ortadan kaldırılmış; Osmanlı Devleti, tekrar gelenekçilerin istekleri doğrultusunda idare edilmeye başlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akgündüz, Ahmet, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, I., İstanbul 1990.
- Âşık Paşa-zâde, Tevârih-i Âl-i Osman, (Yay. Âli Bey), İstanbul 1332.
- Atâî, Zeyl-i Şakayık, I., İstanbul 1268.
- Âyanoğlu, F. İsmail, "Fâtihi Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitabeleri", VD., Sayı: 4, (Ankara 1958), s. 193-208.
- Ayvansarayî, Hadikatü'l-Cevâmi, I., İstanbul 1281.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, Fâtihi Devri Mimarisi, İstanbul 1953.
- , Fâtihi Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu, Ankara 1958.
- Babinger, Franz, Mahomet II Le Conérantet Son Tamp 1432-1481, Paris 1955.
- , Aufsätze und Abhandlungen zar Geschichte Südosteuropas und der Levante, II., München 1966.

⁸⁶ Ayasofya Ktb., A.Y. nr. 3204; Süleymaniye Ktb., Âşir Efendi, A.Y. nr. 234.

⁸⁷ Ayvansarayî, 880 (1475) tarihinde inşa edildiğini yazmaktadır. Bkz. *Hadikatü'l-Cevâmi*, s. 209.

⁸⁸ E. H. Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, s. 42.

⁸⁹ *Aynı eser*, II, s. 535.

⁹⁰ *Münşeat*, s. 61.

⁹¹ Meselâ, bkz. Ş. Tekindağ, *aynı madde*, s. 590.

- , Mehmed the Congueror and his time, Princelon 1978.
- , Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara 1992.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, VD., Sayı: 2, (Ankara 1942), s. 279-353.
 - Baysun, M. Cavid, “Cem”, İA., III., s. 69-81.
 - Behiştî, Tevârih-i Âl-i Osman, Add. Or. ms. 7869.
 - Câmî, Nefehâtü'l-Üns, İstanbul 1270.
 - Cenâbî Mustafa Efendi, el-Aylemü'z-Zâhir, Nuru-Osmaniye Ktb., nr. 3100.
 - Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, V., İstanbul 1971.
 - De Groot, A.H., “Mehmed Pasha, Karamanî”, The Encyclopaedia of İslam, VI., Leiden 1991, s. 995-996.
 - Eflâkî, Menâkibü'l-Ârifin, (Yay. Tahsin Yazıcı), I., Ankara 1976; II., Ankara 1980.
 - Erel, Şerafettin, Önemli Birkaç Kitabe, İstanbul 1971.
 - Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I., İstanbul 1314.
 - Feridun Bey, Münşeâtü's-Selâtin, I., İstanbul 1264.
 - Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühül'l-Ahbâr, Beyazıt Ktb., Veliyüddin Efendi, nr. 3526.
 - Gökbilgin, M. Tayyib, XV-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livâsı, İstanbul 1952.
 - Hâmidî, Dîvân, (Yay. İ. H. Ertaylan), İstanbul 1949.
 - Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, Pest 1828.
 - , Devlet-i Osmaniye Tarihi, (Terc. Mehmed Ata), III., İstanbul 1329.
 - Hoca Sadeddin, Tâcü't-Tevârih, II., İstanbul 1280.
 - Hulvî, Lemezât, Süleymaniye Ktb., Düğümlü Baba, nr. 565.
 - İbn Kemâl, Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter, (Yay. Haz. Şerafettin Turan), Ankara 1991.
 - İdris-i Bitlisî, Târîh-i Âl-i Osman, Millet Ktb., Ali Emiri, F.Y. nr. 860.
 - İsen, Mustafa, Kühül'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı, Ankara 1994.
 - Kabulî, Dîvân, (Yay. İ.H. Ertaylan), İstanbul 1948.
 - Karamanî Nişancı Mehmed Paşa, “Osmanlı Sultanları Tarihi”, (Terc. İ. Hakkı Konyalı), Osmanlı Tarihleri, I., İstanbul 1949, s. 323-367.
 - Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuara, II., (Yay. Haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1989.
 - Kivâmî, Fetihnâme-i Sultan Mehmed, (Yay. Franz Babinger), İstanbul 1955.
 - Kiel, Hedda Reindl, “Gedik Ahmed Paşa”, DİA., XIII., İstanbul 1996, s. 543-544.
 - Konyalı, İbrahim Hakkı, Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964.
 - Küçükdağ, Yusuf, Vezîr-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa, Konya 1994.
 - , II. Bâyezid, Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâlî Ailesi, İstanbul 1995.
 - , “Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi”, VD., Sayı: 23, s. 75-102.
 - Latîf, Tezkire, İstanbul 1314.
 - Lütfî Paşa, Tevârih-i Âl-i Osman, İstanbul 1341.
 - Mazoğlu, Hasibe, “Sinan Paşa”, İA., X., s. 666-670.
 - Mehmed b. Mehmed, Nuhbetü't- Tevârih ve'l- Ahbâr, İstanbul 1276.
 - Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, IV., İstanbul 1308.
 - Mirmiroğlu, VI., Fâtih Sultan Mehmet Han Hazretlerinin Devrine Ait Vesikalar, İstanbul 1945.

- Münecimbaşı, Tercüme-i Sahâifu'l-Ahbâr, III., İstanbul 1280.
- Neşri, Cihannümâ, (Nşr. Taeschner), Leipzig 1951.
- Nişancı Mehmed Paşa, Menâkıb-ı Enbiyâ ve Menâkıb-ı Evliyâ ve Menâsiku'l-Hacc, Konya Yusuf Ağa Ktb., nr. 474/II.
- Nişancı-zâde Mehmed, Mir'at-ı Kâinât, II., Kahire 1258.
- Oruç b. Âdil, Tevârih-i Âl-i Osman, (Nşr. Franz Babinger), Hannover 1925.
- Osman-zâde Tâib, Hadîkatü'l-Vüzerâ, İstanbul 1271.
- Özcan, Abdülkadir, "Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sayı: 33, (Mart 1980-81), İstanbul 1982, s. 9-20.
- Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I., İstanbul 1993.
- Sadedin Nüzhet-Mehmed Ferid, Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı, Konya 1926.
- Sakıp Dede, Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân, I., Mısır 1283.
- Sarı Abdullah, Münşeât, Süleymaniye Ktb., Esad Efendi, F.Y. nr. 3333.
- Sehî, Tezkire, İstanbul 1325.
- Solak-zâde, Tarih, (Yay. Haz. Vahid Çabuk), II., Ankara 1989.
- Şemseddin Sami, Kamûsü'l-A'lâm, VI., İstanbul 1316.
- Tacî-zâde, Münşeât, (Yay. N. Lugal, A. Erzi), İstanbul 1956.
- Taşköprü-zâde, Şaik-i Numaniye, (Terc. Mecdi), İstanbul 1269.
- Tekindağ, Şehabeddin, "Mehmed Paşa", İA., VII., s. 588-591.
- Tursun Bey, Târîh-i Ebü'l-Feth, İstanbul 1330.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, (İkinci Basım), Ankara 1984.
- ———, Osmanlı Tarihi, II., Ankara 1984.
- ———, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1984
- Ünal, Tahsin, "Karamanî Mehmet Paşa", Anıt, Sayı: 5, (Haziran 1949), s. 14-17; Sayı: 6, (Temmuz 1949), s. 12-15; Sayı: 7, (Ağustos 1949), s. 19-21.
- (Yinanç), Mükrimin Halil, "Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika", T.T.E.M., Sayı: 2 (79), 1 Mart 1340, s. 85-94; Sayı: 3 (80), 1 Mayıs 1340, s. 142-155.